

Znanstveno srečanje

RIMSKA VOJSKA NA OBMOČJU DANAŠNJE SLOVENIJE

Nova odkritja in smernice raziskav

17. in 18. november 2011

Organizatorja: Narodni muzej Slovenije in Inštitut za arheologijo ZRC SAZU

Kje: Narodni muzej Slovenije, Maistrova ul. 1, Ljubljana

Izvelečki predavanj

Janka ISTENIČ

Sledovi Oktavijanovih vojaških akcij na Idrijsko-Cerkljanskem

Izveleček:

Na Gradišču v Cerknem so posamezniki s pomočjo iskalcev kovin našli arheološke najdbe, med katerimi prevladujejo predmeti, ki jih povezujemo z zgodnjerimsko vojsko in imajo odlične vzporednice med najdbami z Gradu pri Reki. Zgodnjerimske vojaške najdbe z najdišča Vrh Gradu pri Pečinah prav tako vključujejo tipe orožja in vojaške opreme, ki so značilni za Grad pri Reki. Zgodnjerimsko orožje in vojaška oprema ter novci z omenjenih treh najdišč kažejo na vojaško akcijo rimske vojske ob izteku republikanske dobe, glede na zgodovinsko situacijo najverjetneje na začetku Oktavijanovih ilirskih vojn.

Alenka MIŠKEC

Vloga rimskih republikanskih denarijev Marka Antonija v denarnem obtoku pozne Republike

Izveleček:

Denariji Marka Antonija, kovani v letih 32-31 pr. Kr., so danes eden najpogostejših novcev iz pozno republikanskega obdobja. Za njih se najpogosteje uporablja izraz "legijski novci", kar je povezano s prepričanjem, da so bili kovani za vojsko. Domneva se celo, da je za hitro zagotovitev plačila vojakom vsaka legija imela svojo kovnico, ki je potovala z njo. Denariji Marka Antonija vsebujejo manj srebra od ostalih sočasnih denarijev in na njih se zelo pogosto pojavljajo t.i. vtiski. Avtorica ugotavlja, kakšno vlogo so imeli ti novci v obtoku pozne republike in preverja trditve, da so bili v uporabi še do sredine 2. stoletja ali celo dlje.

Boštjan LAHARNAR

Sledovi rimske vojske na Notranjskem

Izveleček:

Arheološka najdišča na Notranjskem so že dolgo znana preučevalcem rimske vojske. Na utrjeni naselbini Grad pri Šmihelu pod Nanosom so konec 19. st. odkrili zaklad rimskega republikanskega orožja. Možnih je več razlag nastanka in datacij zaklada. Predstavljamo neobjavljene najdbe svinčenih izstrelkov za pračo in drugih primerkov napadalnega orožja, ki morda osvetljujejo tudi nastanek zaklada.

Najdbe rimskega orožja in vojaške opreme poznamo na Babi in Ambroževem gradišču pri Slavini, na Gradišču na Čepni ter na Gradišču nad Knežakom. Precej drobnih najdb lahko povežemo s prisotnostjo rimskih vojakov na Starem gradu nad Uncem, Sv. Primožu, morda na Tržišču pri Dolenji vasi, Žerovniščku pri Bločicah in na Ulaki nad Starim trgom pri Ložu.

Tipološka in kronološka analiza vojaških najdb nakazuje prisotnost rimske vojske v različnih obdobjih. V zakladu z Gradu pri Šmihelu se verjetno zrcali eden prvih rimskih vojaških posegov v smeri kraških prelazov po ustanovitvi kolonije v Akvileji.

Rimske vojaške najdbe z Babe pri Slavini in s Starega gradu nad Uncem lahko umestimo v obdobje od Cezarja do zgodnjeavgustejske dobe. V avgustejski dobi so bili rimski vojaki prisotni tudi na Ambroževem gradišču, Žerovniščku in na Ulaki. Dele poznorimske vojaške oprave poznamo na Sv. Primožu nad Raduhovo vasjo, Gradišču nad Knežakom in na Ulaki. Vendar o vojaški organiziranosti zaledja notranjskega odseka sistema alpskih zapor v pozni rimski dobi še nimamo dovolj podatkov.

Ob dejstvu, da so najdbe večinoma izkopali iskalci s pomočjo detektorjev kovin, je njihova interpretacija precej otežena. Kljub temu smo s kronološko opredelitvijo drugih najdb na najdiščih, s poizvedovanjem o natančnejših okoliščinah izkopa in glede na zgodovinsko situacijo skušali rimske vojaške najdbe umestiti v širši zgodovinski in geografski kontekst. Zdi se, da so vojaške najdbe povezane z različnimi dejavnostmi rimske vojske. V nekaterih primerih gre najverjetneje za sledove spopadov, v drugih za morebitne vojaške postojanke.

Na Nadleškem hribu v Loški dolini so se ohranili ostanki rimske utrdbe. Zelo dobro so ohranjeni deli obodnega nasipa in značilen vhod v obliki klavikule. Z našimi raziskavami smo skušali natančno dokumentirati in prostorsko umestiti vidne ostanke ter osvetliti vlogo utrdbe. V preteklosti so raziskovalci utrdbo različno datirali. Glede na geografski položaj, zgodovinsko situacijo in maloštevilne najdbe menimo, da je bila utrdba zgrajena v srednje- ali poznoavgustejskem obdobju. Verjetno je nadzirala odsek poti, ki je prek Notranjske vodila do Dolenjske in v Kvarner, oz. do bojišč panonske vojne (14-9 pr. n. št.) in panonsko-dalmatskega upora (6-9 n. št.).

Milan SAGADIN

Sledovi rimske vojske v Kranju

Izvleček:

Zaščitna arheološka izkopavanja zadnjih 20 let v Kranju so odkrila med drugim tudi zgodnjeantično naselbinsko plast, ki jo lahko datiramo v srednje in poznoavgustejsko obdobje. Poleg značilnega importa severnoitalske sigillate te depozite označujejo tudi posamezne najdbe, ki jih lahko povezujemo s prisotnostjo vojske. Gre bodisi za posredno povezavo npr. preko nekaterih tipov fibul, ki se običajno pripisujejo vojaški noši (tip Nova vas in tip Alesia), in nekaterih najdb, ki bi lahko pripadale vojaški opremi (različne zakovice, pasna spona, žblji za vojaške čevlje, jermenski okov in aplika), bodisi za neposredno povezavo, ki jo predstavljajo deli orožja (nastavek za perjanico na čeladi, okov ščita, okov nožnice za bodalo, gumb ročaja bodala, obroba čelade). Tovrstne najdbe izvirajo iz depozitov, ki neposredno datirajo tudi ostanke najstarejšega obzidja z vsaj dvema doslej identificiranima pravokotnima stolpoma. Obseg obzidane površine doslej še ni znan, le razpored drobnih najdb nakazuje, da je verjetno zajemala osrednji del kasnejšega srednjeveškega mestnega jedra. Ugotovljeni sta dve gradbeni fazi, ki pa ju v stratifikaciji drobnih najdb ni moč potrditi.

Mija TOPLIČANEC, Gojko TICA, Primož PREDAN

Rimski vojaški tabor pri cerkvi sv. Urha v Vihrah

Izvleček:

Arheološko najdišče Vihre - Arheološko najdišče Pri Urhu (EŠD 29100) je bilo odkrito ob sistematičnem terenskem pregledu v letu 2003 na trasi AC odseka jugovzhodno od vasi Vihre. V arheološkem zapisu ohranjene strukture pričajo o treh obdobjih poselitve obravnavanega prostora - zgodnje in poznorimsko obdobje ter poznosrednjeveško obdobje. V prvo zgodnje antično fazo spadajo shrambene jame in peči za peko kruha v sklopu vojaškega tabora ali postojanke. Sestavni del vojaške obrambne konstrukcije je tudi obrambni jarek na ledini Polanci, južno od Viher. Nekaj deset metrov vzhodno od shrambenega predela smo dokumentirali sočasne žgane grobove, zapolnjene z žganino, v dveh primerih pa oblika vkopa sledi vzorom zidanih kamnitih grobnic. Pridatki govorijo o moških, verjetno vojaških grobovih iz 1. stol. n. št.

V poznoantičnem obdobju je prostor služil kot grobišče posebnega statusa, kar se kaže po neobičajnih pokopih. Posmrtni ostanki vsaj štirih različnih oseb so bili obravnavani na tri različne načine pokopavanja - grob z ostanki treh pokojnikov, skeletni grob s pokojnico v nenavadni legi in grob s koščki lobanje.

Tudi v poznosrednjeveškem obdobju gre na tem mestu za prostor s posebnim pomenom. Sodobne cerkvi Sv. Urha so strukture, postavljene najkasneje v začetku 16. st. Zelo verjetno gre za aktivnosti povezane z gospodarskimi dejavnostmi cerkvenih upraviteljev.

Mitja GUŠTIN

Rimski vojaški tabor na sotočju Krke s Savo

Izvleček:

V okviru avtocestnega projekta in arheoloških raziskav so bili spomladi 2002 odkriti in raziskani ostanki rimskega vojaškega tabora na desnem bregu Save pod naseljem Čatež, takoj za sotočjem med Savo in Krko. Na ledini Čatež-Sredno polje, na tem izrazito strateškem položaju je bilo raziskano veliko neolitsko naselje, nekaj objektov bakrene dobe in sledovi kratkotrajnega vojaškega tabora.

Od arhitekture tabora je raziskava na območju ugotovila le dele dveh vzporednih obrambnih jarkov, izkopanih v obliki črke V. Presenečenje znotraj tabora so predstavljale sorazmerno dobro ohranjene številne peči s polkrožno kaloto premera ok. 1 m. Prav okrog peči, postavljenih za peko krušnih zalog, so bili izgubljeni drobni predmeti, kot npr. strelna konica, sulična ost, okov piluma, jeziček opreme, pasna spona in dve bronasti fibuli, ki omogočata datacijo tabora v poznoavgustejsko obdobje.

Danilo BREŠČAK

Verdun

Izvleček:

Poznolatsko in rimsko grobišče na Verdunu je ob izkopavanjih med leti 1981 in 1990 razkrilo 254 žganih grobov. Med njimi izdajam 12 grobov, ki izstopajo prav zaradi priloženega orožja.

Najstarejše elemente predstavljata dva poznolatska ("keltska ali noriška") meča v nožnicah skupaj s suličnimi ostmi in ščitnimi grbami ter tradicionalnimi lokalnimi keramičnimi posodami iz oblikovnega fonda Lt D2/Mokronog IIIb.

V zgodnjih imperialnih grobovih avgustejskega in tiberijskega obdobja so zastopani gladiji, sulične osti in umba, v dveh grobovih v kompletu z legionarskima čeladama tipa Weisenau. Spremljajoča keramika v teh grobovih kaže na dvojen značaj: lokalna keramika, izdelana po keltski oblikovni in obrtniški tradiciji (bikonični lonci z izvihanim ustjem, pokalne posode na nogi, lonci s cilindričnim in narebrenim vratom, posode prostoročne izdelave z motivom metliččenja ali glavničenja na ostenju), na drugi strani pa rimski importirani izdelki iz italških (padanskih) delavnic kot so terra sigillata, eno- in dvoročajni vrči, keramika tankih sten, ob njih pa bronaste zajemalke, pisalni pribor, bronasti novci.

Z analizo pridatkov bo prikazan njihov kronološki razvoj v zaključnem obdobju latena, avgustejskem in tiberijskem obdobju.

Drago SVOLJŠAK

Hrušica, jugozahodni stolp

Izvleček:

Leta 1997 je Narodni muzej Slovenije, na pobudo Zavoda za varstvo kulturnih spomenikov Slovenije, OE Nova Gorica, raziskal območje jugozahodnega vogala rimskodobne utrdbe Ad Pirum v Hrušici. Raziskave so razkrile, da je bil tukaj stoječi stolp, kot del obodnega obzidja, pozidan dvakrat. Prvič, skupaj z gradnjo utrdbe in njenega obrambnega obzidja, kot kvadratna vogalna utrditev s polnim temeljem (bivalni prostor bi bil domnevno le v nad obzidje nadzidanem delu), drugič po požaru (po letu 375), v katerem je bil prvi stolp močno poškodovan in so ga nadomestili z novim, v tlorisu večstraničnim stolpom, prav tako s polno bazo.

Obsežno obnovo hrušiške rimskodobne trdnjave so napovedovala že v letih 1975 - 1979 izvedena izkopavanja severno od ceste Col-Kalce, ki so razkrila na prelomu 4. in 5. stoletja v opuščeno bivalno okolje nameščeni večji apnenici in ob cesti večjo gmoto neuporabljene apnene malte.

Ob jugozahodnem stolpu so izkopavanja razkrila, že pred njimi domnevan, prehod v obzidju (analogen prehodu je ob stolpu v severni stranici utrdbe), ki je utrdbo povezoval z branjeno teraso na južnem pobočju.

Dokumentacijo in najdbe, npr. novce od Konstantina I (336-337) do Valensa (367-375) in kovane železne podplatne žebličke, hrani Narodni muzej Slovenije.

Nekatere manjše raziskave je Narodni muzej Slovenije opravil še v območju zahodnega obzidja, ob Bajčevi domačiji in znotraj tlorisa Stare pošte, ki so dopolnila v tistem delu najmanj prepoznaven potek obzidja. Sonda, izkopana leta 1996 v križišču cest Col - Kalce in Hrušica - Bukovje, pa je razkrila stanje na zahodni strani utrdbe pred korenito prenovo poti med obema vojnoma, ko so Italijani nivo cestišč v križišču dvignili za okoli 1,50 m. S tem so prekrili staro cestno traso (tudi rimskodobno) in poravnali tudi z zahodne strani strm dostopni klanec. To odkritje je pokazalo, da je utrdba Ad Pirum stala na okoli 50 m širokem izstopajočem, težko dostopnem sedlu.

Matjaž NOVŠAK

Vojaški tabor na Tribuni v Ljubljani - uvod

Izvleček:

Arheološka izkopavanja na ljubljanskih Prulah, na parceli nekdanje livarne, kasneje tovarne koles in po drugi svetovni vojni tovarne otroških vozičkov Tribuna, so poleg izredno velike količine najdenega gradiva in podatkov, odgovorila na dvojne pomembnih vprašanj glede razvoja poselitve v Ljubljani iz časov pred izgradnjo rimske Emone.

Ostanki naselja, vpetega med nabrežje Ljubljanice in vznožje grajskega griča, so datirani v pozno bronasto dobo in začetek železne dobe. Skrbno zasnovana mreža cest in strnjena pozidava stanovanjskih stavb ob njih kaže **protourban** karakter naselja, ki s kontinuiteto skoraj štirih stoletij gotovo predstavlja enega pomembnejših centrov v širši regiji.

Morda še večji presežek obravnavanih izkopavanj pa je odkritje **vojaške utrdbe** iz avgustejskega obdobja, torej iz časov, ko Rimljani dokončno pokorijo uporna ljudstva v Iliriku (panonsko-delmatski upor 6-9 n. št.). Gre za čas ustanavljanja kolonije Emona, ko naj bi se na njenem področju zadrževalo večje število rimskih vojaških oddelkov. Na Tribuni je bil odkrit del vojaškega tabora, ki ga je vojska uporabljala daljše obdobje. Ugotovljeni sta bili dve fazi tabora (vzpostavitev in prenova). V starejši fazi (srednjeavgustejski čas) je ravno preko sredine najdišča potekalo jugovzhodno obzidje (grajeno iz suhozidnega kamnitega temelja, zemljenega nasipa in zavarovano z vkopanim jarkom). Notranjost utrdbe je raziskana le v severozahodnem delu najdišča, tabor pa se je nadaljeval tako proti Ljubljani kot pod Karlovško cesto. V mlajši fazi (poznoavgustejsko) se je obseg povečal in objekti so razporejeni po celotni raziskani površini. Špekulacija o možni velikosti obeh taborov, glede na razpoložljiv prostor med Ljubljani in vzpetino, kaže za prvo fazo na obseg do 4 ha, v drugi fazi pa do največ 8 oz. do 12 ha. To bi pomenilo, da je bila sprva tu lahko nastanjena katera od *cohors miliaria*, ki ji je bila kasneje priključena še kakšna kohorta (*quingenaria* ali pa še ena *miliaria*), verjetno pa prostor ne dopušča nastanitve celotne legije.

Tina ŽERJAL

Tribuna. Inventar objekta poznoavgustejske faze

Izvleček:

V prispevku predstavljamo najdbe iz različnih odpadnih jam in vodnjakov, ki so bili odkriti na območju starejšega vojaškega tabora zahodno od obrambnega nasipa in jarkov. Veliko jam na najdišču je težko umestiti v pravi čas nastanka oz. fazo, saj so njihova polnila večinoma vsebovala okolici podobna polnila in skromno število najdb.

V času starejšega tabora so vojaki v zahodni rob zemljenega obrambnega nasipa izkopali več jam. Večinoma so bile ugotovljene na vmesnem nivoju nasipa SE 3105, na katerem so se pokazali tudi odtisi lesenih kolov obrambne palisade. Prav zaradi dejstva, da se te jame in stojke niso vidle za vrha ostankov zemljenega nasipa, se domneva, da je bil nasip po opustitvi uničen in razvlečen proti zahodu. S tem so bile omenjene jame zapečaten. Tri jame (SE 8183/4, 8194/5 3597/8) vsebujejo veliko število najdb, ki nam lahko služijo za njihovo datiranje.

V severnem vogalu izkopnega polja smo odkopali bogato stratigrafsko sekvenco skozi celotno rimsko poselitve območja. Sledijo si ostanki različnih lesenih stavb s tlaki, kurišča, šotorišča itd. V tem delu sta bila odkrita tudi dva vodnjaka (SE 6615/6; 8122-8125), ki sta bila izdelana s pomočjo lesenih sodov in sta delovala daljše obdobje. Posebej številne so bile najdbe v vodnjaku SE 6615, ki je bil po koncu uporabe zasut z veliko količino keramike, opek, drobnega peska, nekaj meljaste glin in oglja. Domnevamo, da sta bila vodnjaka opuščena sočasno, saj sta bila prekrita s sočasnimi plastmi po opustitvi stavbe 2 in pred ureditvijo dvorišča z nasutjem iz prodnikov in izgradnjo nove stavbe 3 z več prostori v skrajnem severnem vogalu izkopnega polja.

Jure KRAJŠEK, Iris BEKLJANOV ZIDANŠEK

Tribuna. Pivsko posodje

Izvleček:

Pri arheoloških raziskavah na lokaciji Ljubljana - Tribuna v letu 2008 je bil med drugim raziskan tudi del rimske vojaške utrdbe iz konca 1. stol. pr. n.š. in začetka 1. stol. n.š. Med številnim odkritim drobnim gradivom pričakovano prevladuje lončenina. Prevladujoč delež uvoženega keramičnega posodja dokazuje poseben značaj najdišča ter kaže na izrazito "mediteransko" prehrano prebivalcev. Med finim uvoženim posodjem prevladujejo zaprte oblike, kar sicer ne odstopa od razmerij v avgustejskih in tiberijskih vojaških taborih ob Renu. Med posebnosti pa lahko štejemo izstopajoče veliko količino vrčev. Posebej očitna razlika med Tribuno in tabori ob Renu pa se kaže v količinah in tipih reliefno okrašenega sigilatnega posodja. ACO čaše, ki ob Renu prevladujejo, so med analiziranim gradivom komaj prisotne; na Tribuni precej številčne skodele sarius, ki so v porenskih taborih izredno redke pa morda umeščajo naš prostor v vzhodno tržišče. Poleg indicov o drugačnem socialnem statusu ter načinu prehrane antičnih prebivalcev "Tribune" nam številni uvoženi kosi keramičnega posodja omogočajo precej natančno časovno umestitev najdišča.

Matjaž NOVŠAK, Iris BEKLJANOV ZIDANŠEK

Tribuna. Oljenke v kontekstih vojaške utrdbe

Izvleček:

Prispevek obravnava fenomen pojavljanja oljenk v vojaških kontekstih na primeru najdišča Ljubljana-Tribuna. Oljenka kot eden najbolj razširjenih nosilcev romanizacije je na Tribuni med ca 70.000 odlomki keramike zastopana z zgolj trinajstimi primerki, kar dodatno atribuirano funkcionalno/ritualen karakter najdbe značilen za naselbinsko in pogrebno okolje.

Rimske ostaline najdišča smo na osnovi arhitekturnih značilnosti in repertoarja gradiva opredelili kot vojaško utrdbo, zgrajeno in prenovljeno v avgustejskem času. Utrdba z dobro rečno in cestno povezavo je bila postavljena ob rob staroselskega naselja na Gornjem trgu.

Ob primerjavi najdb s Tribune in iz fragmentarno raziskanega civilnega naselja ugotavlja tipološke sorodnosti in hkrati očitno razhajanje v zastopanosti posameznih funkcionalnih vrst keramičnega gradiva, še posebej oljenk. Nadalje vzpostavlja tovrstno primerjavo z gradivom nekaterih sočasnih vojaških postojank. Pri tem daje poseben poudarek kontinuiteti uporabe posameznih lokacij kot tudi pozicioniranju najdb znotraj utrdb/taborov. Ambiciozno si postavlja vprašanje zakaj oljenke v vojaškem kontekstu nadomeščajo bakle (taeda). Morda je bila uporaba vezana na funkcionalnost stavb znotraj utrdbe, morda odraža dolgotrajnejše taborjenje na isti lokaciji, ali gre za nek povsem drugačen razlog?

Jožica HRUSTEL

Tribuna. Medicinski pripomočki

Izvleček:

Medicina je bila v rimskem svetu skoraj v celoti prinesena od Grkov, vendar so na področju vojaške medicine Rimljani razvili in izboljšali grško teorijo in prakso. Zdravje je bilo bistvenega pomena za dobro učinkovitost rimske vojske. V taborih je bilo s kopalnicami, odtoki in latrinami poskrbljeno za osnovno higieno, pomembno pri vzdrževanju zdravja in preventivi. V nekaterih taborih je v virih izpričan in ob izkopavanjih dokazan obstoj bolnišnic, posebnih večjih stavb ali šotorov, z notranjim dvoriščem. Bolnišnice so imele posebno medicinsko osebje, ki je spremljalo vojake na bojnih pohodih. Najpomembnejši je bil zdravnik - medicus, katerih večje število je bilo priseljencev iz helenistične Grčije. Le ti so verjetno uporabljali pripomočke, vezane na kirurške posege in pripravo zdravil. Zdravniki so imeli asistente - optiones valetudinarii, ki so urejali pisarniške zadeve v bolnišnici. Glede na njihovo naravo dela so uporabljali predvsem pisalni pribor. Pri samem delu z bolniki pa so zdravniku pomagali capsarii, ki so s pomočjo vrsto pripomočkov tako medicinske kot toaletne narave oskrbovali rane.

Med izkopavanji leta 2008 na najdišču Tribuna, je bilo najdeno večje število predmetov, ki kažejo na medicinsko oskrbo znotraj odkritega vojaškega tabora. Številni skalpeli, nekateri umetelno izdelani, sodijo v skupino najdb, katerih namembnost je zgolj medicinske narave. V drugo skupino pa sodijo najdbe dvojne namembnosti in sicer so lahko uporabljane kot medicinski ali kot toaletni pribor. Mednje štejejo raznovrstne pincete, igle, igle s kavljastim zaključkom, igle z odebeljenim spodnjim delom - t. im. sonde, sonde s spatulami, ušesne sonde in manjše žličke. Njihova namembnost v medicini v povezavi z njihovo razprostranjenostjo znotraj najdišča lahko morebiti dodatno osvetli sistem medicinske oskrbe znotraj vojaškega tabora.

Andrej GASPARI, Iris BEKLJANOV, Rene MASARYK, Matjaž BIZJAK, Matjaž NOVŠAK

Kongresni trg v Ljubljani. Avgustejska vojaška grobova z območja začetka severne emonske nekropole

Izvleček:

Med zaščitnimi arheološkimi izkopavanji Kongresnega trga v središču Ljubljane, ki jih je v letih 2009-2010 izvajal Mestni muzej Ljubljana v sodelovanju s podjetjem Arhej, je bilo pred severnim obzidjem rimske Emone v dveh skupinah odkritih 9 avgustejskih žganih grobov. Gre za najzgodnejše znane rimske grobove iz Ljubljanske kotline, ki vključujejo tudi dva grobova z orožjem in odpirajo zanimiva vprašanja v zvezi s poreklom pokojnikov ter razmerja grobov do prazgodovinske gomilne nekropole in okvirno sočasnih rimskih ostalin vojaškega značaja v neposredni okolici. Kronološka in topografska umestitev obravnavanih grobov imata tudi poseben pomen za razumevanje začetkov urbs quadrata na levem bregu Ljubljane.

Pridatki iz starejšega vojaškega groba, ki vključujejo eno zgodnejših različic gladijev tipa Mainz, odkrito skupaj z z ostanki preproste nožnice, okroglo ščitno grbo s konično zaobljeno kaloto, dve sulični osti, ukrivljen nož, bronasto fibulo z dvema gumboma, bronast obroček, keramični kozarec tipa ACO brez premaza, sigilatni krožnik tipa Consp. 18 ter dva vrča, kažejo, da gre najverjetneje za pripadnika regularnih pomožnih enot, ki je bil rekrutiran med lokalnimi plemeni in pokopan v prvih letih 1. stoletja.

Grob, ki tako kot ostali predstavljeni pokopi leži na območju začetka severne emonske nekropole, bi lahko bil sočasen oz. celo nekoliko starejši od začetka gradnje mesta, pri čemer je pomembno, da zgodnjorimski grobovi na območju intra muros niso znani. Najzgodnejši doslej ugotovljeni nasebinski depoziti, ki jih lahko zanesljivo povežemo z izgradnjo mesta sodijo, glede na v njih odkrite novce in druge kronološko občutljivejše najdbe, okvirno v zadnje desetletje vladavine Avgusta. Gradivo iz stratigrafsko predhodnih kontekstov na ožjem območju poznejšega mesta z neposredno okolico, kaže na njihov nastanek okvirno v srednje- do poznoavgustejskem času in tesno povezanost z dejavnostmi rimske vojske. Kosi orožja in opreme legionarjev in pomožnih vojakov ter ostanki vadbenih jarkov, peči in latrin opozarjajo na prisotnost večjega števila moštva, ki se je za krajši ali daljši čas zadrževalo v Ljubljanskih vratih v času operacij na zahodnem Balkanu, in je po zadušitvi panonsko-delmatskega upora v letih 6-9 n. št. sodelovalo tudi pri gradnji Emone in prometne infrastrukture v okolici. Datacija ter lega obeh obravnavanih grobov v neposredni bližini mestnih utrd in komunikacije skozi glavna severna vrata podpirata tezo, da sta v njih pokopana vojaka umrla v času aktivnega služenja, zelo verjetno med gradnjo mesta.

Julijana VISOČNIK

Primerjava vojakov iz rimskih avtonomnih mest na Slovenskem, ki so izpričani drugod po Rimskem imperiju

Izvleček:

Mednarodne epigrafske baze v današnjem času predstavljajo osnovo za primerjalne analize, tudi na področju vojske, saj je vojake na nagrobnikih in tudi na oltarjih lažje odkriti. Prebivalci rimskih avtonomnih mest na Slovenskem so od same priključitve predstavljali material za rekrutiranje v rimsko vojsko, pa naj bo za pomožne enote kakor tudi za legije. Svoje službovanje in tudi življenje so pogosto zaključili v tujini, kjer so si oziroma so jim postavili nagrobnike ali pa so sami počastili kako božanstvo. Pri tem so na napisih zelo redko izpustili svoj domači kraj (npr. domo Emona), zaradi česar so takšne analize sploh mogoče.

Leta 2009 je avtorica v okviru Historičnega seminarja predstavila vojake po rodu iz Celeje, ki so svoje sledi pustili drugod po Rimskem imperiju. Kot prva pa je bila objavljena analiza vojakov Flavije Solve. Tokrat bo sledil še prikaz vojakov, ki so izhajali iz Emone, Petovione in Nevioduna, življenja pa prav tako niso zaključili v domačem mestu. Zgoraj omenjena prispevka bosta predstavljala osnovo za primerjavo; pripadnost mest k različnim upravnim enotam (Italija, Panonija, Norik) pa bo še dodala k zanimivosti rezultatov. Začeti bo potrebno že s samo številčno zastopanostjo tovrstnih vojakov po posameznih mestih; primerjava funkcij in vojaških enot, v katerih so posamezniki opravljali svoje naloge, pa bo analizo nadgradila in dodala kaj še k vedenju o pomenu rimskih avtonomnih mest na Slovenskem v ustroju rimske vojske in s tem tudi rimske države.

Irena LAZAR

Rimska opekarna na Vranskem - arheologija, celejski ager in rimska zgodovina

Izvleček:

Leta 1995 je bila v okviru avtocestnega projekta slovenskih avtocest raziskana rimska vojaška opekarna na Ilovici pri Vranskem. Arheološki kompleks so sestavljale peči za opeko, skladišče s sušilnico in ostanki arhitekture na zahodnem delu.

Po odkritih najdbah sodimo, da je življenje v obratu teklo od 1. stoletja do prve polovice oziroma sredine 3. stoletja. Najpogostejše novčne najdbe so iz druge polovice 2. stoletja. Skupaj z ostalim gradivom potrjujejo, da je bila druga polovica 2. stoletja obdobje razcveta in največje proizvodnje opekarne na Ilovici. V ta čas sodi tudi kratko obdobje med letoma 168-172, ko je bila v taboru v Ločici pri Polzeli nastanjena II. italska legija, rekrutirana v času Marka Avrelija. Žigi na izdelkih opekarne z oznako legije so v številnih primerih povsem enaki žigom na opekah, ki so bile odkrite v legijskem taboru v Ločici pri Polzeli, 10 km od Vranskega.

Povečan obseg proizvodnje vranske opekarne oziroma njeno proizvodnjo v 2. stoletju lahko torej povežemo gradnjo vojaškega tabora v Ločici in prisotnostjo rimske legije v novo nastalem taboru in jo postavimo v zgodovinski kontekst rimske države. Druga italska legija je bila z Donave prestavljena v novo ustanovljeni tabor v Ločici z namenom, da brani prehod preko Trojan (Atrans) v Italijo. Osnovano je bilo posebno vojaško območje, t. i. *Praetentura Italiae et Alpium*, ki je obstajala med letoma 168-171. Praetentura je obsegala območje okrog *Forum Iulii*, prostor emonskega mestnega teritorija, zaledje Tergesta in območje Celeje ter tako vključevala in branila glavno pot, ki je vodila iz Balkana proti Italiji - tako imenovana iliro-italska vrata.

Tu pa nastopi vprašanje in izziv: cesar Mark Avrelij je imel v času med l. 162 in 165 ob sebi med drugim T. V. Klementa, Celejana, ki se je visoko odlikoval s svojo vojaško kariero in nazadnje dosegel senatorski stan. Kakšne so bile zasluge T. V. Klementa pri postavitvi tabora v Ločici in nasvetih za obrambo iliro-italskih vrat? Gre za naključje ali pa lahko iščemo odgovor na to vprašanje.

Ivan TUŠEK

Marcus Valerius Maximianus

Izvleček:

V Petovionii rojen rimski vojskovodja Mark Valerij Maksimijan Mlajši se je v času cesarja Marka Avrelija in njegovega sovladarja Lucija Vera odlikoval kot poveljnik rimske konjenice, kasneje pa tudi legij v "markomanskih" in "partskih vojnah". Rodil se je v Petovionii med letoma 130 in 140 v družini rimskih vitezov Valerijev, ki so krojili usodo Petovione že v 1. stoletju kot dekurioni, svečeniki in duumviri. Vojaško kariero je začel kot prefekt I. kohorte Tračanov, nato je kot tribun poveljeval I. kohorti Hamiorov v Siriji, postal prokonzul province Pontus Polemoniacus za vojno s Parti, ki jo je vodil sovladar cesarja Marka Avrelija, Lucij Ver (161 - 166).

V letih 169/170 mu je cesar Mark Avrelij podelil mesto prokuratorja panonskih legij, opravljal pa je tudi izvidniške naloge na svojem področju. Za te naloge mu je cesar dal na razpolago pomožne enote misenske, ravenske in britanske mornarice, pa še mavrsko in afriško konjenico. Postal je prefekt I. ale Aravakov. Tukaj se je izredno izkazal, saj je lastoročno ubil germanskega vodjo Naristov Valaona, za kar ga je cesar odlikoval ter mu podaril konja in orožje. Leta 173 se je kot prefekt I. ale kopjanikov zopet odlikoval v bojih proti Germanom in Sarmatom. Leta 176 je postal prokurator Spodnje Mezije, nato pa še prokurator Zgornje Mezije in Dacije Porolissensis. Zaradi vplivnih prijateljev, predvsem pa vojskovodje Pertinaxa, mu je cesar Mark Avrelij podelil leta 178 status senatorja. To mu je odprlo pot do višjih vojaških položajev. Leta 179 je postal legat legije I. Adiutrix, nato pa legat legije II. Adiutrix, ki je prezimila v vojaškem taboru v Laugariciu (danes Trenčin na Slovaškem), ki je ležal na območju germanskega plemena Kvadov. V naslednjih letih je poveljeval še legiji V. Macedonici z vojnim taborom v Potaissi v Daciji Porolissensis, legiji I. Italici stacionirani v Novae v Moesiji Inferior in legiji XIII. Gemini v Apulumu v Daciji. Po smrti cesarja Marka Avrelija, ga je tretjič odlikoval cesar Komod za pohod proti Germanom. Po vseh teh borbah in odlikovanjih je bil premeščen v provinco Numidijo v severni Afriki, kjer je postal propretor legije III. Avguste v vojaškem taboru v Lambaesisu. Posvetilni napis na kamniti bazi z vsemi funkcijami v rimski vojski pa mu je postavil mestni svet v Diani Veteranorum (danes Zana v Alžiriji).

Višek kariere je dosegel, ko mu je bil podeljen med letoma 184 in 185 naslov konzula.

Anja RAGOLIČ

Izbrani vojaški nagrobniki iz Petovione

Izvleček:

Obdobje, ki ga obsega vladanje cesarja Galiena (253-268), v rimski zgodovini ne predstavlja mirnega obdobja, temveč se rimski imperij v tem času znajde v središču problemov: Šapur I. ugrabi cesarja Valeriana, uzurpatorji ogrožajo notranjo politiko, zraven drugih bitk na drugih lokacijah pa pričenjajo čez meje udarjati še germanska plemena. Hitri posegi legij so bili nujno potrebni, Galienove reforme pa so uspešnost rimske vojske dodatno izboljšale. Vojaške enote, postavljene v zaledju limesa, so na eni strani ščitile meje, na drugi strani pa so posegale na mesta, ki so bila ogrožena s strani Barbarov. Tudi Petoviono, strateško pomembno mesto v Panoniji, je bilo potrebno dodatno zavarovati. Rimski napisi iz 3. mitreja omenjajo prisotnost dveh dačanskih legij, *legio V Macedonica* in *XIII Gemina*, fragment votivne are (AIJ 362) iz Petovione pa dokazuje prisotnost štirih panonskih legij: *X Gemina*, *I in II Adiutrix* ter *XIV. Gemina Martia Victrix*.

Slavko CIGLENEČKI

Poznorimska vojska, *Clastra Alpium Iuliarum* in utrjena krajina v jugovzhodnih Alpah

Izvleček:

V prispevku bodo podani pomembnejši aspekti poznorimske vojske, ki predstavljajo odraz spremenjene vojaške doktrine po dioklecijansko-konstantinskih reformah v območju jugovzhodnih Alp. Številne vojaške objekte poznorimskega obdobja je mogoče deliti na trdnjave v sklopu obrambnega sistema *Clastra Alpium Iuliarum*, na drugi strani pa na mnoge slabše prepoznavne utrdbe pred in za tem obrambnim pasom. V prispevku bo podrobneje predstavljena problematika geneze zapornega sistema, pregledani bodo posamezni poudarki iz pestre zgodovine raziskav in podane nekatere sklepne ugotovitve. Nastanek dela trdnjav je mogoče že zanesljivo staviti v sedemdeseta leta 3. st., ni pa še povsem jasna kronologija gradnje posameznih odsekov zapornih zidov. Kraške zapore pa dopolnjuje v širšem območju jugovzhodnih Alp množica različnih utrjenih postojank, med katerimi je deloma mogoče prepoznati vojaške utrdbe (Velike Malence, Gradišče pri Zalogu, utrdba na Ptujskem gradu), medtem ko druge sicer kažejo elemente vojaške noše, so razporejene na strateških ali obrambno pomembnih mestih vzdolž važnejših komunikacij, a pri njih ni mogoče več videti utrdbenih značilnosti, ki bi jih zanesljivo opredelile kot vojaške postojanke (npr. Ančnikovo gradišče, Gradišče pri Dunaju, Zbelovska gora).

Janka ISTENIČ

Mali Njivč pri Novakih - poznorimska postojanka

Izvleček:

Na izrazitem gorskem grebenu Mali Njivč (n.v. 758 m n.m.) nad vasjo Novaki na Cerkljanskem so iskalci z detektorji kovin odkrili in izkopal predmete, ki smo jih naknadno dokumentirali v Arheološkem oddelku Narodnega muzeja Slovenije. Med njimi so predmeti, ki kažejo na rimsko vojaško prisotnost v pozni rimski dobi in morda tudi pozni antiki na tem najdišču.

Verena PERKO

Vloga anone pri uvozu keramike v pozni rimski dobi na prostoru Slovenije

Izvleček:

Anona ali preskrba, občasno pa tudi plačevanje rimske vojske s prehralnimi in drugimi izdelki je v času pozne rimske dobe v dobršni meri temeljila na uvozu iz severnoafriških provinc. S povečano agrarno produkcijo in subvencioniranimi prekomorskimi prevozi so neposredno povezani tudi uvozi keramičnih izdelkov iz tamkajšnjih lončarskih središč, posebej sigilatnega posodja in oljenk. Delež uvožene keramike severnoafriškega izvora je posebej očiten na poznoantičnih najdiščih v sklopu Klavster.

Ker pa je anona imela zelo močan vpliv na razvoj severnoafriškega gospodarstva, na trgovske in prometne povezave v imperiju je posledično vzpodbudila ekonomski razvoj severnoafriških provinc. Na podlagi keramičnih najdb seveda ni mogoče ločevati med gradivom, ki je bilo neposredno povezano z oskrbo vojaških enot in onim, ki je prihajalo na oddaljena tržišča posredno,

predvsem zaradi dobrih prometnih in trgovskih povezav. Edina možnost korektna interpretacije se morda kaže v primeru postojank, ki so bile strateškega značaja.

Namen prispevka je osvetliti pojav anone kot imperialne oskrbovalne politike, kot hkraten impetus regionalne ekonomije in pokazati naraščanje uvozov severnoafriške provenience na poznoantičnih najdiščih Slovenije.

Jure KUSETIČ

Clastra Alpium Iuliarum - ocena stanja raziskav in kako naprej

Izvleček:

Topografsko so bile zapore CAI obdelane pred skoraj štiridesetimi leti, rezultat pa je bila izdaja monografije *Clastra Alpium Iuliarum I*. Do danes so skoraj vse zapore bolj ali manj samevale in bile izpostavljene uničevanju, bodisi naravnemu ali človekovemu. Zatorej pionirskega dela omenjenih raziskovalcev ne moremo nadaljevati, dokler ne naredimo revizije teh zapor in dokler ne ocenimo stanja raziskav.

Glavni cilji predavanja so kratka ocena stanja raziskav, kratka revizija stanja zapor na terenu in raziskave v prihodnosti.

Stanje raziskav: Predstavitev stanja raziskav in s tem določiti, v kolikšni meri so bile zapore preučevane in dokumentirane. Glede na okoliščine nastajanja teh dokumentov (npr. sočasna politična situacija) je potrebno tudi ovrednotiti verodostojnost virov. Iz tega je potrebno izluščiti tiste podatke, ki zagotovo držijo, in jih vzeti kot osnovo za nadaljnje preučevanje. Dodaten problem predstavljajo tudi zastareli podatki in zastarela metodologija.

Revizija stanja zapor: Zapore na terenu je potrebno pregledati in jih topografsko obdelati. To pomeni natančno dokumentirati ohranjenost zapor in zabeležiti koordinate. Stanje je potem treba primerjati s starejšimi viri in oceniti hitrost propadanja oziroma uničevanja obzidij. Na terenu je treba preveriti tudi zapise avtorjev, ki omenjajo nadaljevanja zapor, ki danes niso več vidna.

Raziskave v prihodnosti: Ponovno topografsko delo na terenu, uporaba nedestruktivnih metod in uvajanje najnovejših tehnologij v arheološki metodologiji (GIS, LiDAR, georadar,...). Poleg tega je treba oceniti zgodovinski pomen CAI v pozni antiki.

Miha FRANCA, Matjaž NOVŠAK

Vojaška naprava na obzidju Celeje. Najdba kamnitih izstrelkov na nasipu poznorimskega mestnega obzidja v letu 2006

Izvleček:

Skupino kamnitih krogel, najdenih v sklopu poznoantičnega obzidja Celeje, na najdišču Mariborska cesta - 4. etapa, v prispevku obravnavava kot izstrelke, ki so domnevno služili za obrambo mesta. Štirinajst krogel, izdelanih iz peščenjaka, je bilo najdenih na pobočju notranjega nasipa obzidja. Najdbo sva analizirala z več zornih kotov in tako dobila več možnosti njene uporabe, kljub temu, da so primerljive najdbe zelo slabo dokumentirane in posledično pomanjkljivo interpretirane. Tako v našem primeru v poštev pridejo raznovrstne metalne naprave in različni načini izmeta navadnih vojakov ter specializiranih enot.